

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Цонка Александрова Игнатова

„Икономогеографското състояние като фактор при формирането на стратегически цели на ниво NUTS 3 в Република България“

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

СОФИЯ

2020 г.

Дисертационният труд структурно е оформен от увод, четири глави и приложения. Общият обем е 208 стандартни страници, от които 187 стр. основен текст, 15 стр. библиографска справка, 6 стр. приложения, списък с публикации и декларация за оригиналност. Фактическият материал е представен в 27 таблици и 24 фигури. Приложенията съдържат 1 анкетна карта 2 таблици и 2 графики. Библиографската справка обхваща общо 203 източника, от които 97 на кирилица, 64 на латиница и 42 интернет сайта.

Докторантът е зачислен в редовна форма на обучение към катедра „Регионално развитие“, Геолого-географски факултет към Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и отчислен с право на защита.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от катедра „Регионално развитие“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, на2020 г.

Научно жури:

Вътрешни членове: доц. д-р Климент Найденов

доц. д-р Тони Трайков (научен ръководител)

Външни членове: проф. д-р Румен Янков - ВТУ

Доц. д-р Камен Петров - УНСС

Доц. д-р Ивайло Владев - ШУ

Публичната защита на докторския труд ще се състои на 11.06.2020 г. от 11 ч. онлайн чрез приложението Microsoft Teams. Материалите по защитата са на разположение в катедра „Регионално развитие“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Цонка Александрова Игнатова

„Икономогеографското състояние като фактор при формирането на стратегически цели на ниво NUTS 3 в Република България“

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност:

4.4. Науки за Земята (01.08.08 География на населението и селищата – Регионално развитие)

Научен ръководител:

Доц. д-р Тони Трайков

СОФИЯ

2020 г.

ГЛАВА ПЪРВА

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА АДМИНИСТРАТИВНО- ТЕРИТОРИАЛНОТО ДЕЛЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ

В исторически план, Република България претърпява редица промени, по отношение на административно-териториалното деление на страната, свързани с военни, политически и социално-икономически процеси, оставили траен белег на Балканския полуостров. През различните исторически периоди административните центрове са се увеличавали и намалявали, имали са различни функции, според своето географско разположение, но винаги са били с белег на траен икономически и обществено духовен притегателен център.

За да бъде разгледано формирането на стратегически цели на ниво NUTS 3 в Република България е нужно е направен исторически очерк, който маркира всички особености и трансформации на територията на Република България. Историческият преглед на образуваните области (градове, центрове) на територията на България описва и посочва факторите, които пряко и косвено са спомогнали в икономически, демографски и културен план да се развият.

Създаването на българската държава на Балканския полуостров е едно от най-значимите политически събития в Европа през VII век, съчетало в себе си пренасяне на нови ценности и култура на територията на Византия. Когато прабългарите оногондури, предвождани от хан Аспарух, преминават териториите около „Онгъла“ при делтата на Дунав, започват чести военни набези в териториите на Византия, населени вече от славянските племена. Със заселването на българите на днешните български територии са се формирали т.н. „вътрешни области“, които съчетават славянската форма на административно устройство с териториалния обхват на римската и византийска провинция, като запазили тяхното автономно самоуправление. Образувалите се държави в Европа, в това число и българската, възникват на територия придобита чрез военни действия, но с изградена система за управление и очертан суверенитет, с граници и изградени култура и бит.

В началото на IX в. при хан Крум страната се разделя на лява част (начело с „кавхан“ и двама „стратези“), дясна част (начело с „ичиргу-боила“ и двама „стратези“) и център. „Кавханът“ е върховна административна длъжност в българската държава и пръв управител и върховен главнокомандващ на българската войска, като участва във всички

важни съвети и водене на дипломатия с други страни.¹ Тази титла, както и други се срещат предимно при аварите и нейният произходът се корени от китайското „kar-kwan“, което в буквален смисъл означава „чиновник от първи ранг“.

По времето на Второто българско царство след 1186 г. се създават „хори“. Тяхното управление се осъществява от „севасти“. Във Втората българска държава, „севастите“ са имали функцията, да заемат върховна управленска позиция в хорите. От редица автори се смята, че „севаст“ по своя смисъл, носи освен административни-управленски и благороднически белег.

След падането на България под турско робство, българското административно-териториално деление приема турското, като се формират „бейлербействата“, „санджаците“, „нахии“ и „кази“. През XV век голяма част от османската територия, добива различен облик, като се формират две „бейлербейства“ Румелия (или Румили) на Балканския полуостров и Анадола в Мала Азия. „Белербействата“ през различните периоди на управление в Османската империя се променят съобразно техните управители и военно-политически обстановки, като такива са били Буда и Босна.²

През XVII век „еялетите“ на територията на Османската империя наброяват около 47 (четиридесет и седем) на брой с установени административни центрове и изградени управленски тела. През XVIII век броя на вилаетите в империята е 35 (тридесет и пет), от които 5 (пет) са разположени на територията на Европа.³

С „Инструкция за учреждението на първоначалното военно полицейско управление в заетите от войските земи“ от 03.06.1877 г. се запазва турското административно деление. Руският княз Черкасски не възстановява вилаета /областта/, което според него е без особено значение за сравнително малката територия на страната. Месец по-късно тази инструкция се конкретизира в „Проект за гражданското управление на санджаците и окръзите“ утвърден на 07.07.1877 г.⁴

След приемането на Берлинския договор от 13 юли 1878 г., границите на Европа се изменят и придобиват нови икономически, географски и демографски измерения. Княжество България е с територия от 63 хил. кв. км според поместените текстове от

¹ Андреев, Й., Лазаров, Ив., Павлов, Пл., „Кой кой е в Средновековна България“, София, 1994, стр. 99-100

² Иречек, К, История на българите. – стр.154

³ Donald Edgar Pitcher. An Historical Geography of the Ottoman Empire (Leiden, Netherlands: E.J.Brill, 1972.)

⁴ Историческо развитие на административно-териториалното устройство на територията на България (МРРБ). С., 2006 г. – стр.4

Берлинския договор. На територията на Княжество България са избрани 5 губернии и 33 окръга в следния вид:⁵

Основополагащият и значим за българската история след Освобождението документ за административното деление и функциониране на българската държава е „Търновската конституция“ приета на 16 април 1879 г. от Учредителното Народно събрание в гр. Търново. В чл.3 от Конституция на Княжество България е прието, че територията, административно се дели на окръжия, околии и общини.

В Конституция на Княжество България е посочено, че Българското Княжество е наследствена конституционна монархия, представлявана от князът, който е върховен представител и глава на държавата и народно представителство. ⁶

В навечерието на 14 април 1879 г. в Цариград е подписан основния закон за Източна Румелия, който законово описва държавно административно и териториално устройство, в което управител е християнин, назначен от султана. Като първи управител на Източна Румелия е назначен Алеко Богориди.

През 1880 г. настъпват нови промени в Конституцията, като се премахват част от съществуващите губернии и техните структури. Закрити са 10 (десет) от досегашните 31 (тридесет и един) окръзи: Самоковския, Радомирския, Дупнишкия, Пазарджик, Балчишкия, Османпазарския - с административен център град Осман пазар (дн. гр. Омуртаг), Еленския, Габровския, Никополския и Белоградчишкия. Останалите 21 окръзи се преименуват на окръжия, като се подразделят на: първостепенни, второстепенни и третостепенни.⁷

Важно е да се направи нужното пояснение, че по тогавашното законодателство, окръжията се делят на околии, които имат население от 20 до 40 хиляди души. Околията от своя страна се подразделят на първостепенни и второстепенни (система която ясно се използва и при окръжията, като административно деление).

С указ № 317 на княз Александър Батенберг от 1880 г. в Княжество България са създадени 21 (двадесет и едно) окръжия, които на районен принцип се разделят на 58 (петдесет и осем) околии.

След обявяването на Съединението на 6 септември 1885 г. на Княжество България с Източна Румелия се появява промяна по отношение на териториалните граници и допълването на селища в териториално – административната картина на България.

⁵ Попов, Д. Хроника на обособяване на регионите в България. – стр.1

⁶ Конституция на Княжество България 1879 – чл. 4 и чл.5

⁷ Пак там.

България се разделя на 23 окръжия и 84 околии, като наброява територия от 96 хил. кв. км. с население около 3 милиона души (различни са сведения за точния брой на населението в България, тъй като то се води в голямата си част в църковни документи и в общини в които части от документацията липсват). Това разпределение на окръжия се запазва до 1901 г. (вж. фиг. 1 Карта на административно-териториално деление на Княжество България, 1885 – 1901 г).

В периода на Балканската и Междусъюзническата война (1912 -1913 г.) българските територии търпят промени. С Букурещкия мирен договор България претърпява своята първа национална катастрофа: Румъния получава Южна Добруджа до линията Тутракан – Екрене на Черно море, Сърбия взема Вардарска Македония, а Гърция – Егейска Македония. България придобива само Пиринска Македония и Западна Тракия. Сключването на Цариградския мирен договор урежда новата българо-турска граница. Османската империя си връща Одринска тракия, без Малко Търново, Свиленград, Царево и околностите.

През 1913 г. са създадени с промяна на нормативно действащата уредба на България още два нови окръга: Струмишки окръг и Гюмюрджийски окръг.

Първата световна война, променя целият социално – икономически живот на „Стария континент”, като напълно предначертава картата и отрежда ролята на България като големия губещ с подписването на Ньойския договор, който отделя приблизително един милион българи от територията на България.

Най-голямо значение на Ньойския договор се отдава в частта свързана с териториалните клаузи, според които българската държава е лишена от Западните покрайнини, които са с важно стратегическо значение – Царибродско, Босилеградско, части от Трънско и Кулско минават под властта на Сърбо-Хърватско-Словенската държава, която получава и град Струмица с неговата околност. Южна Добруджа остава част от Румъния, а Беломорска Тракия е поставена под контрола на съюзниците, като нейното бъдеще остава за решение на по-късен етап. Въпреки това, чл. 48 предвижда икономически достъп на България в Егейско море. Само година по-късно, на конференцията в Сан Ремо, Беломорска Тракия е предадена на Гърция, а обещанията по чл. 48 остават неизпълнени.⁸ По време на Първата световна война броят на окръзите в България наброява 36.

⁸Кънчев, И. Подписването на Ньойския договор и последиците за България.

<https://bulgarianhistory.org/podpisvaneto-na-nioiskiq-dogovor/> - използвана на 12.03.2018 г. С.,2017 – стр.1

След сключването на Ангорският договор между България и Турция на 18 октомври 1925 година в Анкара (тогава Ангора), българите остават със значителни финансови, териториални и социални загуби изразяващи се в 34 000 къщи, близо 2 000 000 декара ниви и лозя, и 213 000 декара гори и пасища, за които се предвижда парично обезщетение (което не е изплатено от страна на Турция) за обсебената тяхна недвижима собственост в Одринска Тракия.⁹

С влизането на нови изменения и промени през 1935 г. всички съществуващи окръзи на територията на България се обединяват в 7 (седем) големи областни, които имат функцията на административни центрове по райони.¹⁰

В периода 1941 – 1944 г. областите на Царство България стават 11, като са разпределени в следната последователност: област Битоля, област Бургас, област Враца, област Ксанти, област Плевен, област Пловдив, област Скопие, област София, област Стара Загора, област Русен и област Шумен.

На 07.09.1940 г. в град Крайова е подписан договор – „Крайовска спогодба“ между България и Румъния, от която произтича връщането на Южна Добруджа в пределите на България.

На 19 април 1941 г., Българска армия навлиза на територията на бивша Югославия, а на 20 април в пределите на Гърция. Небезпокоявано България заема значителни територии, за които не са водени битки с противниците. След водени политически преговори на политическата маса, Охрид е предаден в „ръцете“ на България от италианците на 24 май 1941 г. След предприетите тактико – политически и военни действия в територията на България, влизат Западна Тракия, Западните покрайнини и Поморавието, Вардарска Македония и източния дял на Егейска Македония.¹¹

Имайки предвид тежката роля на България и въвличането и във Втората световна война на 10 февруари 1947 г. след подписването на Парижкия договор в чл.1 (от договора) границите на България се възстановяват във вида, в който са съществували до 1 януари 1941 г., т. е. преди подписването на Тристранния пакт с държавите от Оста, но след Крайовската спогодба и присъединяването на Южна Добруджа. Искането на

⁹ Шишманов, Д. „Необикновената история на малоазийските българи“, "Пони" София, 2001 г. стр.2

¹⁰ Наредба-закон за въвеждане на изменение в административно-териториалното деление на Царството - ДВ, бр. 38 от 19.05.1934

¹¹ Димитров, Б. Българският Великден край Охридското езеро, в-к Стандарт, 19 април 2004 г.

България за Западна Тракия е отхвърлено. Освен това тя се задължава да демилитаризира южната си граница.¹²

След създаването на Република България, Васил Коларов изпълнява ролята на държавен управник, длъжност равняваща се на министър председател на държавата. През 1947 г. между България и Югославия се подписва „Бледската спогодба“, според която Пиринска Македония се присъединява към териториите на федеративна Югославия, с което се пристъпва към обединение на Пиринска Македония с Вардарска Македония. А връщането на Западните покрайнини към Република България да бъде извършено в рамките на една обща „федерация на южните славяни“. Отменени са визовите режими и са премахнати митническите служби.¹³

В периода 1944 г. – 1946 г. в България са обособени 10 области Горна Джумая (дн. Благоевград), София, Пловдив, Стара Загора, Бургас, Варна, Шумен, Русе, Плевен Враца, като през 1945 г. по чисто политически причини Шуменска област преминава в границите на Варненска област. Като естествено продължение на бързите промени идва и създаването на „Димитровската Конституция“ от 06.12.1947 г., където в чл. 11 е определен размера на земята, която частни лица могат да притежават, както и случаите, когато неземеделци могат да притежават обработваема земя. Не се допускат крупни земевладения в частни ръце. Трудовите кооперативни земеделски стопанства се насърчават и подпомагат от държавата и се ползват с особената ѝ закрила. Държавата може да организира държавни земеделски стопанства.

Според приетата Конституция в чл. 47 от глава V, територията на Република България се дели на общини и окръзи. Органите на държавната власт и народното самоуправление в общините, районите в градовете и окръзите са общинските, районните и окръжните народни съвети, избрани от населението на съответната административно-териториална единица за срок от четири години. Конституцията маркира всички общественостопанските отношения и отделя специално място за правата и задълженията на гражданите и държавното управление. В Народна Република България законодателното тяло е Народно събрание, което е изградено от народни представители избрани с вот от всеки един гражданин. Постоянно действащ висш орган на държавна власт е Президиумът на Народното събрание. Изпълнително-разпоредителната власт -

¹² Коев, И. На 10 февруари 1947 г. е подписан Парижкият мирен договор.

http://otbrana.com/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8_11028 – използван на 10.04.2018 г.

¹³ Stavrianos, L. (1964) *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*. (Hamden, CT: Archon Books)

Министерски съвет. Местното управление е двустепенно в околии и окръзи. Осъществява се от изборни Народни съвети. Най-висшата съдебна инстанция в НРБ е Върховният съд.¹⁴

В края на 1946 г. се създават нови 95 околии, 5 от които от градски тип, с важен притегателен търговски център. Градовете центрове са София, Русе, Варна, Бургас и Пловдив. През 1949 година техния брой нараства от 9 на 15 окръга: София, София град, Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Враца, Видин, Плевен, Горна Оряховица, Шумен, Благоевград, Стара Загора, Хасково, Ямбол и Варна. Броят на околии е сведен до 117, като впечатление прави, че за първи път Ямбол и Горна Оряховица са със статут на окръжен център.

Конституцията на Народна република България приета през 1971 г. получила прозвището „Живкова конституция“, определя цялостния административно – териториален облик на страната. В Конституцията още в чл. 1 се усеща новата политическа визия за това как трябва да изглежда България, като се приема, че Народна република България е социалистическа държава на трудещите се от града и селото начело с Работническата класа. Според чл. 109 от Конституцията територията на Народна Република България се дели на общини и окръзи.

През 1999 – та година с Указ № 1 от 05.01.1999 г. за утвърждаване границите, административните центрове на областите в Република България и общините се определят 28 области и включените в тях общини:

1. Област с административен център град Благоевград, в която се включват общините: Банско, Белица, Благоевград, Гоце Делчев, Гърмен, Кресна, Петрич, Разлог, Сандански, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово и Якоруда;

2. Област с административен център град Бургас, в която се включват общините: Айтос, Бургас, Камено, Карнобат, Малко Търново, Несебър, Поморие, Приморско, Руен, Созопол, Средец, Сунгурларе и Царево;

3. Област с административен център град Варна, в която се включват общините: Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, Варна, Ветрино, Вълчидол, Девня, Долни чифлик, Дългопол, Провадия и Суворово;

4. Област с административен център град Велико Търново, в която се включват общините: Велико Търново, Горна Оряховица, Елена, Златарица, Лясковец, Павликени, Полски Тръмбеш, Свищов, Стражица и Сухиндол;

¹⁴ Методиев В., Стоянов Л., Българските държавни институции 1879-1986, С. 1987, с. 134

5. Област с административен център град Видин, в която се включват общините: Белоградчик, Бойница, Брегово, Видин, Грамада, Димово, Кула, Макреш, Ново село, Ружинци и Чупрене;

6. Област с административен център град Враца, в която се включват общините: Борован, Бяла Слатина, Враца, Кнежа, Козлодуй, Криводол, Мездра, Мизия, Оряхово, Роман и Хайредин;

7. Област с административен център град Габрово, в която се включват общините: Габрово, Дряново, Севлиево и Трявна;

8. Област с административен център град Добрич, в която се включват общините: Балчик, Генерал Тошево, Добрич, Добрич-селска, Каварна, Крушари, Тервел и Шабла;

9. Област с административен център град Кърджали, в която се включват общините: Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Кърджали, Момчилград и Черноочене;

10. Област с административен център град Кюстендил, в която се включват общините: Бобовдол, Бобошево, Дупница, Кочериново, Кюстендил, Невестино, Рила, Сапарева баня и Трекляно;

11. Област с административен център град Ловеч, в която се включват общините: Априлци, Летница, Ловеч, Луковит, Тетевен, Троян, Угърчин и Ябланица;

12. Област с административен център град Монтана, в която се включват общините: Берковица, Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Вършец, Георги Дамяново, Лом, Медковец, Монтана, Чипровци и Якимово;

13. Област с административен център град Пазарджик, в която се включват общините: Батак, Белово, Брацигово, Велинград, Лесичево, Пазарджик, Панагюрище, Пещера, Ракитово, Септември и Стрелча;

14. Област с административен център град Перник, в която се включват общините: Брезник, Земен, Ковачевци, Перник, Радомир и Трън;

15. Област с административен център град Плевен, в която се включва общините: Белене, Гулянци, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър, Левски, Никопол, Плевен, Пордим и Червен бряг;

16. Област с административен център град Пловдив, в която се включват общините: Асеновград, Брезово, Калояново, Карлово, Кричим, Лъки, Марица, Перушица, Пловдив, Първомай, Раковски, "Родопи", Садово, Стамболийски, Съединение и Хисаря;

17. Област с административен център град Разград, в която се включват общините: Завет, Исперих, Кубрат, Лозница, Разград, Самуил и Цар Калоян;

18. Област с административен център град Русе, в която се включват общините: Борово, Бяла, Ветово, Две могили, Иваново, Русе, Сливо поле и Ценово;

19. Област с административен център град Силистра, в която се включват общините: Алфатар, Главиница, Дулово, Кайнарджа, Силистра, Ситово и Тутракан;

20. Област с административен център град Сливен, в която се включват общините: Котел, Нова Загора, Сливен и Твърдица;

21. Област с административен център град Смолян, в която се включват общините: Баните, Борино, Девин, Доспат, Златоград, Мадан, Неделино, Рудозем, Смолян и Чепеларе;

22. Област с административен център град София, в която се включват Столичната община с районите, създадени по реда на Закона за териториалното деление на Столичната община и големите градове;

23. Област с административен център град София, в която се включват общините: Антон, Божурище, Ботевград, Годеч, Горна Малина, Долна баня, Драгоман, Елин Пелин, Етрополе, Златица, Ихтиман, Копривщица, Костенец, Костинброд, Мирково, Пирдоп, Правец, Самоков, Своге, Сливница, Чавдар и Челопеч;

24. Област с административен център град Стара Загора, в която се включват общините: Братя Даскалови, Гурково, Гълъбово, Казанлък, Мъглиж, Николаево, Опан, Павел баня, Раднево, Стара Загора и Чирпан;

25. Област с административен център град Търговище, в която се включват общините: Антоново, Омуртаг, Опака, Попово и Търговище;

26. Област с административен център град Хасково, в която се включват общините: Димитровград, Ивайловград, Любимец, Маджарово, Минерални бани, Свиленград, Симеоновград, Стамболово, Тополовград, Харманли и Хасково.

27. Област с административен център град Шумен, в която се включват общините: Велики Преслав, Венец, Върбица, Каолиново, Каспичан, Никола Козлево, Нови пазар, Смядово, Хитрино и Шумен;

28. Област с административен център град Ямбол, в която се включват общините: Болярово, Елхово, Стралджа, Тунджа и Ямбол.

Административно-териториалното деление на България, през различните исторически периоди, създава условия за реализиране на политики на изпълнителната власт и налагане на работещи практики приложими, както на районен принцип, така и на територията на цялата страна. Административното-териториално деление винаги е съпроводено със своите законодателни норми, които определят границите,

управленските органите, административните единици и техните центрове. Териториалното деление на България, във всичките и исторически периоди е определяно винаги от нейното политическо, икономически, военно и социално – културно състояние.

Административно-териториалното устройство и единиците за местно административно управление са едни от най-значимите сегменти на държавния апарат. Държавата като обект се идентифицира с територията, а чрез териториалното деление на гражданите се дава възможност да се изпълняват публични права и задължения. Чрез административно-териториалното деление се създава организация и система за удовлетворяване нужните и исканията (общи и индивидуални) на населението.¹⁵

От извършения исторически преглед може да се направи извод, че след Освобождението функциониращите 28 области приети с последното изменение в Конституцията играят основна роля повече от 140 години и налагат политиката на местно, регионално и националното ниво.

Определянето на области и административни центрове на територията на България, в периоди на военно, следвоенно време, както и на периоди на централно планово управление и пазарна икономика, маркира изминалия път на защитени национални интереси, запазване на суверенитет и определяне на политически курсове.

ГЛАВА ВТОРА

КЛАСИФИКАЦИЯ И ОПРЕДЕЛЯНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ НА NUTS В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Наименованието на системата „NUTS“ в научната литература се дефинира като „Обща класификация на териториалните единици за статистически цели“. Тя е йерархична система съдържаща еднозначна класификация на териториални единици в официалните статистики в страните членки на Европейския съюз. През 80-те години на XX век систематиката „NUTS“ е интегрирана и развита от Евростат в Люксембург, с цел да се улесни международното статистическо сравнение на европейските региони. Категоризирането по тази номенклатура е в основата за разпределянето на помощните средства от фондовете за регионална политика на ЕС.¹⁶ Отделните европейски държави се различават една от друга по своето административно деление, по националната

¹⁵ Административно - териториално устройство на България.

http://studentski.grad.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=1314:2011-07-04-08-02-15&catid=72:2011-02-03-16-45-19&Itemid=104 – използвано на 02.03.2018 г.

¹⁶ <https://bg.wikipedia.org/wiki/nuts> - посетено на 11.03.2019

йерархична структура (например: департаменти, федерални републики), по размера на територията и броя на населението и др. Тези различия обуславят нуждата от еднозначно и постоянно обозначение.

При сравняването на геостатистически данни (гъстота на населението, икономически фактори) се допускат единствено сравнения между два региона със еднакво йерархично ниво по категоризацията NUTS, а именно:

- NUTS 0 – държави;
- NUTS 1 – големи региони/части от държава;
- NUTS 2 – средно големи региони;
- NUTS 3 – малки региони/големи градове.

По системата NUTS държавите членки на ЕС са ниво 0, независимо от големината на територията и броя на населението им. В основата на системата NUTS са административните единици на страните членки (регионалните органи, които имат правомощия в управлението на определена териториална единица). Броят на населението е най-важният критерий за определяне нивото, в което ще попадне даден регион. Границите са ориентировъчни и препоръчителни, като могат да бъдат направени изключения:¹⁷

От изложеното дотук може да се направи извод, че въпреки големия научен интерес на изследователите към дефинирането на понятието "регион", към настоящият момент в рамките на Европа няма общоприето определение за регионите. Многообразието от определения на понятието "регион" е резултат от многообразието на различните видове, съществуващи в реалната практика. Отсъствието на единно понятие не означава в никакъв случай отсъствие на практика по разделянето територията на отделните страни на региони. Регионът се третира като географска област, независимо от връзките и взаимоотношенията си с други държави или група от държави. В резултат на еволюцията на европейската интеграция и практиката по създаването на региони в европейските страни ясно се разграничават две категории региони:

- Региони, представляващи административни структури на поднационалното ниво, възникнали в процеса на децентрализация на държавното управление. Дефиниция за този вид региони е дадена в текста на Хартата на Конгреса на местните и регионалните власти в Европа, а именно - "административна власт на ниво непосредствено под

¹⁷ Пак там, цит. съч.

националното правителство, която притежава собствени функции в управлението и органи, назначени чрез избори" (CLRAE, 1994).

- Региони, създадени на базата на установената през 60-те години на миналия век от Евростат класификация, наречена "Номенклатура на териториалните статистически единици" ("Nomenclature of Territorial Units for Statistics", наричана отук нататък NUTS).

NUTS регионите са задължителни за всички страни-членки на Европейския съюз. Свързани са с европейската кохезионна политика и възможността за достъп до финансов ресурс по линия на предприсъединителните и структурните фондове. Нормативната им уредба е в Регламент на Европейската Комисия от 2003 година.

Според Брусис, до създаването на Комитета на регионите с Договора от Маастрихт, регионът е използван преди всичко със своето икономическо значение, кореспондиращо с изпълнението на задачите на Структурните фондове, и не толкова като административна единица за самоуправление (Brusis, 1999, p. 8).

NUTS регионите са възникнали въз основа на изискванията за ползване на средства по линия на Структурните фондове от всички страни членки. Номенклатурата е въведена от статистическата служба на ЕС – Евростат, като основната и цел е да се унифицира и съпостави регионалната статистика.

В научната литература има различни становища за възникването на NUTS регионите. Някои от авторите твърдят, че номенклатурата е създадена с възникването на Европейския регионален фонд през 1975 г. (Brandtjen, 2011; Gang, 2012; Vuković, Jovanović, Zakić, 2011), други възприемат като такъв момент 1988 г., когато за първи път в регламентна Комисията на европейските общности се употребява понятието "NUTS номенклатура", а други – 2003 г., годината, в която с регламентна Европейската Комисия детайлно са описани същността, изискванията и принципите за създаване на NUTS региони.

Съвременното разделение на териториални единици на системата NUTS на територията на Република България е обвързана с нейното население, географско разположение, бит култура и всички фактори влияещи върху нейния социално – икономически процес. Сегашното разделение на територията на Република България е на три нива:

- 1Ниво (NUTS 1), характеризиращо се със зони (региони) – 2 на брой на територията на Република България;

- 2 Ниво (NUTS 2) с 6 района за планиране на територията на Република България;
- 3 Ниво (NUTS 3) с 28 области и 28 административни центрове формиращи административно-териториалното деление на Република България.

Регламент 1059/2003 на ЕС гласи, че териториалните единици за статистически цели за България на съответните нива, трябва да отговарят в пълнота на заложените критерии за брой на населението.¹⁸ Актуализацията на класификацията на териториалните единици за статистически цели включва необходими изменения в териториалния обхват на районите на нива NUTS 1 и NUTS 2, с цел да се отговори на изискванията за брой на населението и на другите критерии, залегнали в Регламент (ЕС) 1059/2003. При определянето на териториалния обхват на нивото NUTS 2 е отчетено, че освен за целите на статистиката то е ниво, на което се разработват Регионални планове за развитие съгласно действащия Закон за регионалното развитие. След началото на 2007 г. с участието на компетентните български институции в законодателна процедура е съгласуването и приемането на отделен регламент на ЕС за регионалната класификация за България и Румъния, допълващ Регламент (ЕС) № 1059/ 2003 г. с одобрената от ЕВРОСТАТ регионална класификация на районите на нива NUTS 1 и NUTS 2 за България. Регулация 1059/2003 на Европейския парламент в Класификацията на териториалните единици за статистически цели NUTS се включват само нивата NUTS 0, NUTS 1, NUTS 2 и NUTS 3. Нивата от предишната версия NUTS 4 и NUTS 5 вече са извън Класификацията NUTS и се наричат съответно LAU 1 и LAU 2 (от Local Administrative Units), като за тях се запазват принципите на кодиране, използвани в NUTS.¹⁹

Населението на Северна и Югоизточна България (код BG3) по данни на НСИ през 2018 г. наброява 3 505 897, като 1 706 655 души са мъже, а 1 799 243 жени.²⁰ Преобладаващо населението живее в градовете с 2 442 178 души и 1 063 720 души в селата, като това е резултат от намаляващата функция на аграрния сектор, спрямо този на услугите. Зона Северна и Югоизточна България (код BG3), според NUTS включва следните четири райони:

¹⁸ Генешки, М. Регионална икономика. С., 2003, - стр. 23

¹⁹ Стаменов, Б. Регионално развитие и стратегия на България в условията на европейско регионално развитие. – стр. 203

²⁰ Средногодишно население през 2018 г. по статистически райони, области, местоживееене и пол. <http://www.nsi.bg/bg/content/2985/средногодишно-население-по-статистически-райони-области-местоживееене-и-пол> - използвано на 13.05.2019 г.

- Северозападен район (код BG31);
- Северен централен район(код BG32);
- Североизточен район (код BG33);
- Югоизточен район (код BG34).

Според изследване на НСИ зона Северна и Югоизточна България имат сравнително слабо изразен икономически ръст характеризиращ се с БВП на глава на населението от 10 847 лв. годишно, което е и най – ниския за страна членка на Европейския съюз центриран в големите административни центрове на зоната.

Населението на Югозападна и Южна Централна България (код BG4) по данни на НСИ през 2018 г. наброява 3 519 140, като 1 702 401 души са мъже, а 1 816 739 жени.²¹ Предимно населението живее в градовете с 2 728 265 души и 790 875 души в селата, като спрямо зона Северна и Югоизточна България се наблюдава още по изразено намаляване на населението в селата, спрямо заселването в големите административни центрове.

Според NUTS 2 Република България е разделена на 6 териториални района:

- BG31 Северозападен район за планиране:
 - BG311 Област Видин;
 - BG312 Област Монтана;
 - BG313 Област Враца;
 - BG314 Област Плевен;
 - BG315 Област Ловеч;
- BG32 Северен централен район за планиране:
 - BG321 Област Велико Търново;
 - BG322 Област Габрово;
 - BG323 Област Русе;
 - BG324 Област Разград;
 - BG325 Област Силистра;
- BG33 Североизточен район за планиране:
 - BG331 Област Варна;
 - BG332 Област Добрич;
 - BG333 Област Шумен;

²¹ Средногодишно население през 2018 г. по статистически райони, области, местоживееие и пол. <http://www.nsi.bg/bg/content/2985/средногодишно-население-по-статистически-райони-области-местоживееие-и-пол> - използвано на 13.05.2019 г.

- BG334 Област Търговище;
- BG34 Югоизточен район за планиране:
 - BG341 Област Бургас;
 - BG342 Област Сливен;
 - BG343 Област Ямбол;
 - BG344 Област Стара Загора;
- BG41 Югозападен район за планиране:
 - BG411 Област София;
 - BG412 Софийска област;
 - BG413 Област Благоевград;
 - BG414 Област Перник;
 - BG415 Област Кюстендил;
- BG42 Южен централен район за планиране:
 - BG421 Област Пловдив;
 - BG422 Област Хасково;
 - BG423 Област Пазарджик;
 - BG424 Област Смолян;
 - BG425 Област Кърджали;

Северозападен район за планиране

Северозападният район за планиране е един от шестте района на територията на Република България с площ от 19 070 km² и население от 749 130 души (вж. табл. 5).²² Районът граничи с Република Румъния, Република Сърбия, Северен централен район, Южен централен и Югозападен район.

Естествения прираст на населението на Северозападният район за 2018 г. е 7 968 броя души (-10,1%) , като 3 846 души (-7.3%) за града и 4 122 души (-15.9%) за селата.

23

Като основни центрове за урбанизационно развитие се извяват транспортните направления Видин – Мотана – Враца – Мездра – София и София – Мездра – Плевен – Русе. Второстепенни оси на развитие се формират по направленията Никопол–Плевен–Ловеч–Троян, Козлодуй – Враца и Лом – Монтана.²⁴ Определените оси за

²²<http://www.nsi.bg/bg/content/2985/средногодишно-население-по-статистически-райони-области-местоживее-и-пол-използвано-на-20.04.2019> г.

²³ Естествен прираст на 1 000 души от населението по статистически райони, области и местоживее. НСИ С.,2018 г.

²⁴ Северозападен район, Социално – икономически профил. (МРРБ) – 2012 г. – стр. 3

урбанизационно развитие са транспортно слаби, като транспортните канали трябва да претърпят силна промяна за привличането на нови инвестиции и програми за развитието на малките и големи населени места. В тази връзка транспортната мрежа трябва да се ориентирана към силно засегнатите области с трайно намалено население, като област Видин и област Враца. Икономическата активност на Северозападен район е най – ниската за страна, като по изследване на НСИ за 2017 г., брутният вътрешен продукт на глава от население е 8 938 лв. Процентът на безработица в СЗР остава висок, като за 2017 година е определен за 14,3% (получени данни от Регионалната служба по заетост).

Северен централен район (СЦР).

Северен централен район за планиране е един от шестте района на територията на Република България с площ от 14 835 km² и население от 789 583 души (вж. табл. 7).²⁵ Районът граничи с Република Румъния, Североизточния район, Югоизточния район и със Северозападния район.

За Северен централен район (СЦР) са приложени множество планове и стратегии за устойчиво развитие и подобряване на социалната среда, но трябва да се отбележи, че както СЗР, така и СЦР за периода от 2011 г. до 2018 г. търпи намаляване на населението от 861 112 души до 789 583 души (населението за седем годишен период от време е намаляло с 71 529 души). Намаляването на населението в Северен централен район е свързано с липсата на икономически и финансови стимули за голяма част от жителите. В СЦР Велико Търново е областта с най – голям брой на население 237 420 души (вж. фиг. 8) в следствие на развитите направления като образование, туризъм, лека промишленост и военнопromишлен комплекс.

Североизточен район за планиране (СИР).

Североизточен район за планиране е един от шестте района на територията на Република България с площ от 14 487 км или 13,05 % от територията на страната и е най-малкият по територия от всички райони от ниво NUTS 2. Районът граничи с Република Румъния, Североизточен район, Югоизточен район и обхваща северната част на българския бряг на Черноморското крайбрежие, част от източния дял на Стара планина, част от Лудогорието и Добруджа. В районът са включени областите Варна, Добрич, Шумен и Търговище, в които има общо 35 общини. Населението на Североизточния

²⁵ Статистически райони. Средногодишно население през 2018 г.
<http://www.nsi.bg/bg/content/2985/средногодишно-население-по-статистически-райони-области-местоживее-и-пол-използвано-на-20.04.2019> г.

район е 931 370 души, от тях 454 134 мъже и 477 236 жени.²⁶

Югоизточен район за планиране (ЮИР).

Югоизточен район за планиране е един от шестте района на територията на Република България с площ от 19 799 км² и съставлява 17,8 % от територията на страната, с население от 1 035 814 души (вж. табл. 12).²⁷ Районът граничи с Южен централен район, Република Турция, Черно море, Североизточен и Северен централен район.

Спрямо средногодишното население за Югоизточен район (ЮИР) през 2018 година показва, че продължава процеса на силно застаряване, намаляване броя на лицата в трудоспособна възраст, намалява броят на лица и коефициентът на обща смъртност, намалява броят на живородените деца и коефициентът на обща раждаемост и намалява детската смъртност. С минимални темпове се увеличава средната продължителност на живот сред лицата населяващи ЮИР. За 2018 г. по данни на НСИ най-нисък спад на населението е отчетен в ЮЗР (0,3%), а най-висок за СЗР (1,8%).

Югозападен район за планиране (ЮЗР).

Югозападният район (ЮЗР) е разположен в югозападната част на България с обща територия от 20 306,4 кв. км, което съставлява 18,3% от територия на страната. ЮЗР е част от района на ниво NUTS1 „Югозападна и Южна централна България”, включващ Югозападния район и Южния централен район, съответстващи на ниво NUTS2. На север граничи със Северозападния район, а на изток - с Южния централен район. Южната и западната граница на Югозападния район съвпадат с държавната граница, като районът граничи с 3 държави - Гърция (южна граница), Сърбия и Македония (западна граница). Югозападният район се състои от 5 административни области – Благоевград, Кюстендил, Перник, Софийска и София (столица).²⁸

Населението по данни на НСИ за 2018 г. на ЮЗР наброява 2 105 300 души от тях 1 016 066 мъже и 1 089 234 жени (вж. таблица 13). Югозападният район е най-многочисления район, като София е градът с най – голямо население в страна наброяващо 1 326 775 души.

Съобразно броя на населението БВП на ЮЗР е 45 103 лв., като до 2020 г. се очаква да нараства плавно, това от своя страна е предпоставка, че районът има добре развита

²⁶Средногодишно население през 2018 г. по статистически райони, области, местоживееене и пол. (НСИ)

²⁷ Статистически райони. Средногодишно население през 2018 г.

<http://www.nsi.bg/bg/content/2985/средногодишно-население-по-статистически-райони-области-местоживееене-и-пол> - използвано на 20.04.2019 г.

²⁸Актуализиран документ за изпълнение на регионалния план за развитие на Югозападен район (2011-2013 г.) – 9 стр.

социално – икономическа среда с нисък процент на безработица.

Южен централен район за планиране (ЮЦР).

Южен централен район (ЮЦР) включва териториите на областите Пловдив, Пазарджик, Смолян, Кърджали и Хасково, като района обхваща западната половина на Горнотракийската низина, южната част на Централна Стара планина, част от Средна гора, подбалканските полета и голяма част от Родопите. Територията на ЮЦР е 22 365.1 км² или 20.1% от територията на страната. Населението според НСИ от февруари 2018 г. е 1 413 840 спрямо 2011 година, когато са преброени 1 479 373 души, като е отразен отрицателен прираст на населението от – 65 533 души. С най-голям брой население в рамките на района се откроява област Пловдив –669 065 души, а с най-малък – област Смолян –106 352 души (вж. таблица 14).²⁹

Социално-икономическият статус на ЮЦР през 2019 г. продължава да се развива, като общата тенденция е увеличаване на БВП и оформяна на здраво ядро на микро и макро ниво.

От така направения кратък очерк на демографското и социално – икономическо състояние на ниво NUTS 1 и NUTS 2 на Република България може да се изведат няколко групи основни проблеми, като:

- Застаряващо население на районите, отрицателен прираст на населението и намаляване броя на лицата в работоспособна възраст;
- Намаляване на квалифицирани кадри и работна ръка с подходящи за регионалната икономика знания и умения;
- Липса на политики, ориентирани към малкия и среден бизнес;
- Не достатъчното използване на изградените транспортни коридори и съоръжения с цел привличане на нови инвестиции;
- Слабо функциониране на големите промишлени предприятия и замиращи функции на сектор земеделие;
- И др.

Според залегналите стратегии и планове на районите, трудовите пазари в граничните територии може да се активизират чрез програмите за териториално сътрудничество за споделени работни места и услуги. За подпомагане на икономиката в останалите райони е нужно да се положат трайни усилия по привличане на инвестиции,

²⁹Средногодишно население през 2018 г. по статистически райони, области, местоживееене и пол. (НСИ) - <https://www.nsi.bg/bg/content/2985/средногодишно-население-по-статистически-райони-области-местоживееене-и-пол> - използвано на 11.10.2019 г.

за развитие на предприятията и за модернизиране на производствата, като се осигурят необходими терени с прилежаща инфраструктурна и ресурсна окомплектовка. В тази връзка може да се направи обосновано предположение, че са налице сериозни резерви в съществуващите индустриални зони и неефективно оползотворени територии в урбанизираните части на големите и средните градове, а преориентирането към тях чрез целенасочена политика ще спомогне за опазване на ценни и плодородни земи.

Основните изводи, които могат да се изведат за подобряване на социално икономическото състояние на районите се свежда до постигането на следните основни цели:

- Насочване на повече средства и стимулиране на работническата класа, като бъдат предлагани социални стимули;
- Развитие на отраслите с трайни традиции и пазари на местно, национално и международно ниво;
- Оптимално използване на европейските програми за финансиране с цел подобряване на регионалното развитие и неговите човешки ресурси;
- Развитие на туристическите курорти с традиции;
- Отваряне на нови възможности пред енергийните и водните проекти, жизненоважни за развитието на районите;
- Създаване и развитие на транспортните коридори;
- И др.

Извършеният кратък социално – икономически анализ и направената кратка ретроспекция на районите дава основна рамка към която да се определят процеси за развитие на силните страни и отстраняване на слабостите при формиране на трайно устойчиво развитие на административните центрове. Приоритетното финансиране на проекти с национално и регионално значение в областта на транспортната, инфраструктура и земеделието ще имат положително отражение върху добрата пространствена микро и макро икономическа рамка на районите.

ГЛАВА ТРЕТА

ФОРМИРАНЕТО НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ НА НИВО NUTS 3 В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

От направения теоретико – емпиричен анализ и изложените твърдения в глава първа от дисертационния труд е отбелязано, че през 1999 – та година с Указ № 1 от

05.01.1999 г. за утвърждаване границите са определени административните центрове на областите в Република България и общините.

На територията на Република България съгласно НУТС 3 са определени 28 области и 265 общини. Класификацията NUTS се допълва от система от местни административни единици (LAU). LAU по дефиниция са основните елементи на NUTS и включват общините в Европейския съюз, като във всяка държава членка LAU подразделят ниво NUTS 3 на едно или две допълнителни нива на териториална единица. В тази насока класификацията по NUTS се допълва от така приетите статистически координатни мрежи, които се използват за изчисляване на териториални типологии въз основа на населението. Комисията (Евростат) има за цел да поддържа и публикува в специален раздел на своя уебсайт типологиите на Съюза, съставени от териториални единици на нива NUTS, LAU и клетки на статистическата координатна мрежа. 30

Министерството на регионалното развитие и благоустройството през 2018 г. подложи на широк дебат нов тип райониране, следващ икономическата и демографската картина на страната, като предложи три варианта за промяна в обхвата на районите за планиране. 31 Създадена е работна група от експерти, имащи пряко отношение към районирането с краен резултат за създаване на нов териториален обхват на районите от ниво 2, който променя разпределението на областите на ниво NUTS 3. Промяната на границите на районите от ниво 2 (както и ниво NUTS 3) според експерти се дължи на трайни закономерности, свързани с броя на населението (запазване на тенденцията за намаляване на броя на населението на Република България – 7 000 039 към 31.12.2018 г.³²). Както гласи доклада, водещ фактор при определянето на бъдещите райони в Република България и прекрояването на границите им е свързан, с броя на населението, като се търси оптимален вариант за синхронизиране и предприемане на законодателни инициативи за изграждане на работещ модел, съгласно европейските изисквания.

Една от лансираните тези от страна на експертите за промяната на районите и техните граници е свързано със създаването на силни административни центрове, имащи нужните ресурси да изградят работещи общини с трайна уседналост на населението в трудоспособна възраст. Тази концепция за преформулирането на административните райони е свързана с разработването и изпълнението на стратегическите документи за

30 Възникване и регламентация. (ЕРОСТАТ) – стр.3

31 МРРБ предлага ново райониране на страната (NUTS 2) - <https://www.bia-bg.com/news/view/23832/> - използвано на 16.09.2019 г.

32 Население към 31.12.2018 г. по области, общини, местоживееене и пол. (НСИ), С., 2018 г.

регионално развитие, както и на програмите, които ще бъдат съфинансирани от Европейските фондове след 2020 г.

Първият вариант предвижда в страната да има пет района в следната последователност:

- **Югозападен район**, включващ областите София-град, Софийска, Благоевград, Кюстендил и Перник;
- **Южен Централен район**, включващ областите Пазарджик, Пловдив, Хасково, Кърджали и Смолян;
- **Югоизточен район**, включващ областите Стара Загора, Сливен, Бургас и Ямбол;
- **Североизточен район**, включващ областите Търговище, Русе, Разград, Силистра, Добрич, Варна и Шумен;
- **Северозападен район**, включващ областите Видин, Монтана, Враца, Плевен, Ловеч, Габрово и Велико Търново.

Според втория вариант районите ще бъдат четири, като са разпределени в следния вид:

- **Югозападният район** включва област Софийска, София-град, област Благоевград, област Кюстендил и област Перник;
- **Тракийско-Родопският район** включва област Пазарджик, област Пловдив, област Стара Загора, област Хасково, област Кърджали и област Смолян;
- **Черноморският район** включва област Сливен, област Ямбол, област Бургас, област Варна, област Добрич и област Шумен;
- **Дунавският район** включва област Търговище, област Видин, област Монтана, област Враца, област Плевен, област Ловеч, област Габрово, област Велико Търново, област Русе, област Разград и област Силистра.

Населението е относително равномерно разпределено и няма опасност някой от районите да се доближи до минималния праг от 800 хил. д.³³ В чисто териториален план „Дунавският район“ е силно изразен, спрямо други райони, като е с позиционирани и най-много административни центрове и изместена силна икономическа зона в лицето на област Русе. В този вариант в Черноморският район влизат два големи административни центъра в област Варна и област Бургас. Този тип може да се определи като силно наситен спрямо население и гранични райони, но в голямата си част е дебалансиран по

³³ Моллов, Б. Варианти за нови райони за планиране на България от ниво NUTS 2 – стр. 1

отношение на силните икономически центрове и трайното им влияние на ниво район, област, община. Третият вариант включва шест района от ниво NUTS 2, както следва:

- **Западен район** - област Софийска, област Благоевград, област Кюстендил, област Перник, област Видин, област Монтана и област Враца;
- **Северен централен район** - област Плевен, област Ловеч, област Габрово, област Велико Търново, област Русе, област Разград и област Силистра.
- **Североизточен район** - областите Добрич, Варна, Шумен и Търговище;
- **Югоизточен район** - област Стара Загора, област Сливен, област Ямбол и област Бургас;
- **Южен централен район** - област Пазарджик, област Пловдив, област Хасково, област Кърджали и област Смолян;
- **Област София-град.**

В модела на вариант 3 за разделение на районите в Република България се виждат множество погрешни разпределения на административните центрове, като „Софийският регион“ може да остане без европейско финансиране и без нужните допълнителни програми, свързани с развитието на стратегическата визия на столицата. В така изградения вариант за райониране не са взети предвид основни индикатори и особености на населението като бит, култура и етническа принадлежност за сметка на изчисляване на брой население според райони.

В Република България след 1989 г. започва все по-честно да се маркира проблема за изоставането на малките общини и области спрямо големите, като все още липсва правилна формула за социално – икономическото оценяване на население места и тяхното финансиране според належащите нужди. Според Георги Вулджев и направените от него заключения може да се направи обосновано заключение, че областите с най-ниско ниво на икономическо развитие към 2017 г., които изостават в своя растеж спрямо останалите от 2008 г. насам са Ловеч, Кюстендил и Силистра.³⁴

Според данни на НСИ за 2017 г. областите Монтана, Ловеч, Силистра, Разград, Търговище, Кърджали, Кюстендил и Смолян изостават от средните за страната нива на икономическа активност измерени чрез БВП на глава от населението и брутна добавена стойност ³⁵ (вж. таблица 16). За 2018 г. всички области с изключение на Кърджали и Кюстендил имат естествен прираст, който е по-нисък от средните за страната нива.

³⁴ Вулджев, Г. Икономическо състояние и развитие на малките областни центрове в България. – стр. 1

³⁵ НСИ. БВП Регионално ниво <https://www.nsi.bg/bg/content/2215/бвп-регионално-ниво-постен-на-10.10.2019-г>.

Кърджали е единствената община с население което почти не бележи спад между 2008 и 2018 г., въпреки ниския естествен прираст.³⁶

Най-добре развиващата област на икономическо и за социално ниво и през 2019 година остава столицата София. Проследяването на отделните регионални данни в различните категории според НСИ показва, че редица други области като Варна, Бургас и Пловдив заслужават признание за развитието на една или друга сфера от икономическия и социален живот.

През 2016 г. област Пловдив отбелязва ръст от 10% на БВП на човек и 9% ръст на заплатите, имайки предвид това, че през 2017 г. доходите в областта нарастват с цели 16%, като тази тенденция се запазва и 2017 г. Същевременно област Габрово постига най-високия ръст на доходите в страната – 21% спрямо 2016 г. и за поредна година показва стабилно увеличение на заплатите и БВП на човек от местното население. Това води и до рязко свиване на бедността в областта, изравнявайки оценките на Габрово със столицата. ³⁷

Област Бургас и през 2018 г. остава силен притегателен бизнес център със своята инвестиционна активност и ниска безработица от една страна и от друга страна развитието на нефинансовите предприятия които достигат 73 на хиляда души от населението в областта. Възможността за развитие на туризъм, както и силно изразените логистични функции на областта определят големи финансови постъпления в общинския бюджет и развитие на малките общини в областта.

Област Варна е третата по големина икономика в страната след София и Пловдив с над 5.6 млрд. лв. създадена брутна добавена стойност през 2017 г. и един от административните центрове които привличат лица в трудоспособна възраст целогодишно. Областта видимо изостава, например по темпове на растеж. Добавената стойност в местната икономика се увеличава с 55.6% при средно 62.7% в страната, а БВП на човек отбелязва петия най-нисък темп на повишение в страната - едва 47.7% при средно 72.4% в България. Ако не броим стария индустриален център Девня, Варна остава в периферията на икономическата активност в страната - новите заводи рядко избират тази локация.³⁸

³⁶ Пак там.

³⁷ Пак там.

³⁸ Варна: Третият град.

https://www.capital.bg/specialni_izdaniia/kapital_gradove/2019/06/08/3916872_varna_tretijat_grad/ - използвано на 12.10.2019 г.

Област Шумен е с един от най-ниските на брой нефинансовите предприятия общо 38 нефинансови предприятия на 1000 човека при средно ниво за страната – 53 за 1000 души към края 2018 г. Обемът на вътрешните и външни инвестиции на област Шумен е под 600 евро на човек с натрупване, при средни стойности над 3000 евро на човек за държавата.(Институт за пазарна икономика, 2018 г.)

Област Стара Загора, както и останалите големи области като Пловдив, Бургас, София и Варна имат добре развита здравна и образователна система, както и силно изразени традиции в културно-исторически план.

Водещ отрасъл на икономиката на област Стара Загора е промишлеността (над 70% от приходите в икономиката). Голям дял в нея имат добивът на лигнитни въглища и на електроенергия (30 % от произвежданото електричество в България). Други водещи производства за областта са машиностроене (електроника, хидравлика, машини за хранително-вкусовата промишленост, военно-техническо); лека промишленост (хранително-вкусова), козметика и други.³⁹

През 2019 г. област Видин може да се определи като административен център, който е останал без реализирани идеи за проекти свързани с заложените цели на Областната стратегия за развитие в периода 2014-2020 година.

Според НСИ през 2018 г. в област Добрич икономически активните лица са 82 800, което е 55% от населението, като при мъжете коефициентът е 63%, а при жените 47%. От направения кратък анализ може да се каже, че област Добрич се нарежда на седмо място в страната по този показател, като икономически неактивните лица на възраст 15 - 64 години са 32 100, от които 12 400 са мъже и 19 700 - жени. Общият брой на заетите на пазара на труда достига 75 800 души, което е 50% от населението над 15-годишна възраст.⁴⁰

Демографската картина в област Сливен остава една от най-благоприятните в страната и през 2018 г., като се основава на сравнително високата раждаемост. Коефициентът на естествен прираст е вторият най-висок в страната след този на столицата, въпреки че и той е отрицателен, както в цялата страна. Изселването от областта продължава да е сравнително високо, но Сливен остава областта с най-младо

³⁹ Развитие на отрасъл "Дървопреработвателна и мебелна промишленост" в област Стара Загора - <https://www.szeda.eu/furnitureandwoodprocessing/region.html> - използвано на 14.10.2019 г.

⁴⁰ 55% е икономическо активното население на област Добрич.- <https://dariknews.bg/regioni/dobrich/55-e-ikonomicheski-aktivnoto-naselenie-v-dobrichko-2158807> - използвано на 14.10.2019 г.

население.⁴¹ Заключение от изследването на ИПИ „Регионални профили: показатели за развитие“ е, че област Сливен се очертава като една от най-слаборазвитите в България.

Демографски срив, ниско ниво на чуждестранни инвестиции, липса на квалифицирани кадри, заличена химическа, хранително-вкусова, добивна промишленост са част от основните причини за тежката социално – икономическа картина на област Плевен. Положителни индикатори в област Плевен са свързани с изградените и изграждащите се транспортни пътища които обслужват пряко областта и би могло да привлекат по-големи чужди инвестиции.

Според ИПИ (Институт по пазарна икономика) област Хасково през 2018 г. е сред последните области за ниско икономическо развитие. Брутният вътрешен продукт на областта в периода 2017 – 2018 г. продължава да нараства, но остава твърде нисък с 7 807 лв. на човек, при 30 295 лв. на човек за София град. Същото е положението и при инвестиционните намерения, които и през 2018 г. остават в графата нисък процент.⁴²

Област Велико Търново е сред икономическите зони в България с най-добро състояние на пазара на труда, като безработицата през 2016 г.(по данни на МТСП) е около 4,2% – почти два пъти по-ниска от средната за страната. Продължава и тенденцията към спад на незаемите в общината през 2017 г. безработицата е около и под 3%.⁴³ Икономическият център е с благоприятни демографски тенденции, като за календарната 2016 г., населението на Велико Търново се увеличи с близо 1000 души и към края на декември 2017 г. жителите по настоящ адрес в града вече са над 72 000 по статистика на ГРАО.

Област Перник е известна със своята въгледобивна дейност на територията на Пернишки басейн. В областта са отчетени данни за динамиката на населението на общинско ниво, като разкриват наблюдаваните тревожни тенденции, съпътстващи демографското развитие на община Перник. Прави впечатление, че само в периода 2011-2017 г. жителите на общината бележат спад с 8,0%, равняващи се на 7 749 д. Посочената отрицателна, относителна стойност е значително по-висока от средната за страната (-4,3%).

Област Благоевград се различава чувствително от другите малки области, тъй като делът на населението в трудоспособна възраст (15-64 г.) е относително висок през

⁴¹ Киров, Н. ИПИ: Най силните области в България. – стр. 2

⁴² Хасковска област със слабо икономическо и незадоволително социално развитие - <https://www.haskovo.net/news/463882/haskovska-oblast-sas-slabo-ikonomicheko-i-nezadovolitelno-sotsialno-razvitiie> - използвано на 15.10.2019 г.

⁴³ ИПИ Изследване на развитието на икономиката в област Велико Търново – стр.1

последните пет години. Образователната система в областта е силно застъпено в лицето на Югозападния и Американския университет. Образователните заведения допълнително способстват за развитието на добрия икономико – социален климат, като придават допълнителни финансови средства към местната власт. Област Благоевград е допирателна точка до външната граница с Гърция и силен транспортен център, който кара голяма част от логистичните компании за пренос на товари да създават търговски дружества и да откриват нови работни места. Туризмът е още една от допълнителните черти на областта която способства за привличането на повече финансови постъпления в градове като Сандански, Мелник и Благоевград.

София, включваща столичния град, е изолирана самостоятелно в клъстер и е водеща в социално-икономическо отношение. София (столица) очаквано е най-добре устроената икономически и финансово област, със стандарт на живот в пъти по-висок от другите области на страната. Тя привлича хора от други части на Република България с високи доходи, социални придобивки, образование, добро здравеопазване и относително стабилния си пазар на труда. Като изключим това, София далеч не е най-доброто място за живеене, като по много от социалните показатели, като нива на престъпност и корупция, вредни емисии и други, тя се нарежда в дъното на тези класации.

От изнесени данни на НСИ за 2018 г. става ясно, че преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в нефинансовия сектор на област Ямбол към 31.12.2018 г. възлизат на 52.9 млн. евро, което е с 4.4% повече в сравнение с 2017 година. Техният дял в общия размер на направените чуждестранни инвестиции в страната е 0.2% и съответно 1.7% от ПЧИ в рамките на Югоизточен район. От направения анализ по посочени данни на НСИ за чуждестранните инвестиции, област Ямбол създава над половината от добавената стойност в бюджета на населеното място.

Пазарджик е единствената област, в която през 2018 г. брутният вътрешен продукт на човек от населението намалява и се равнява на 8 123 лв. Въпреки тези стойности, доходите и заплатите в областта продължават да нарастват с бавен темп, но спрямо другите области остават все още твърде ниски и под средните за страната.

Област Русе е основен двигател за икономическите процеси и център за икономически растеж в региона. Според Института за пазарна икономика⁴⁴ област Русе заема мястото на икономическо ядро и двигател на местната икономика, привличащ работници от околните общини. Област Русе е определена за икономически център като

⁴⁴ Институт за пазарна икономика. Икономическите центрове на България. София 2017.

94% от наетите в областта живеят в населеното място. Община Русе привлича 41% от наетите в Община Иваново, 28% от наетите в Община Сливо поле и 13% от тези във Ветово и Две могили.⁴⁵

В Софийска област влизат 22 (двадесет и две) общини, като БВП на човек областта възлиза на 15 527 лв. По този показател Софийска област се нарежда на 3 място след София (столица) и област Стара Загора. Тук трябва да се отбележи, че в община Божурище се намира най-големият логистичен център в България – Логистичен парк „Божурище”.

Област Враца е населеното място с най-голям ръст на брутният вътрешен продукт (БВП), като за 2018 г. възлиза на 11 684 лв. на човек.⁴⁶ Ръстът на БВП в голяма степен се дължи на печелившото предприятие АЕЦ „Козлодуй“, което е и най-големият работодател в областта от една страна и от друга предприятието предлага висока средна работна заплата. Така през 2018 г. БВП на област Враца достига повече от 2 млрд. лв.

В Република България около осемнадесет области са постигнали рекордната, заетост за последните 16 години, като през 2018 г. тенденцията продължава, това показва проучване на Института за пазарна икономика. Областите с най-висок процент на заетост и най-висок БВП на човек са София (столица), София и Стара Загора следвани от Пловдив, Габрово и Бургас.

Най-нисък процент на заетост и БВП са областите Монтана, Ловеч, Силистра, Разград, Търговище, Кърджали, Кюстендил и Смолян. Според ИПИ 10 от 14-те области във втората половина по заетост през 2018 г. са северни. За 2018 г. разликата между първия София (столица) и последния област Монтана, се равнява на 23,4%. Коефициентът на заетост (15-64 години) остава под 60-процентната граница в северозападните области Видин, Монтана и Враца, както и в областите Разград и Кърджали.⁴⁷

В резултат на направения исторически преглед в първа глава и обстоен социално – икономически анализ във втора и трета глава на изследването е необходимо чрез количествен метод (анкета) да бъде обхваната втората част на заложените задачи на докторския труд, а именно:

- Да се отбележат настъпилите промени свързани с регионалното ранжиране на системата NUTS 3 в Република България;

⁴⁵ Пак там

⁴⁶ НСИ. БВП Област Враца 2018 г.

⁴⁷ ИПИ. Доклад 2019 г.

- Да се открият връзките при формирането на системи NUTS и отпускането на европейски средства по оперативни програми по отношение на Република България;
- Да се направи нужната емпирико – теоретична съпоставка при определянето на стратегически цели от териториален и национален характер и налагането на системата NUTS 3.

ОБРАБОТКА НА ДАННИТЕ ОТ АНКЕТАТА

Твърдението (айтъм) е оценено по петстепенна скала, където: „Не“ става 1; „По-скоро не“ става 2; „Не мога да преценя“ става 3; „По-скоро да“ става 4 и „Да“ става 5. Скалата се води 5-степенна тип „Ликерт“.

С цел да се изследва дали 14-те твърдения образуват надеждна скала, е измерен коефициентът алфа на „Кронбах“ (Cronbach's coefficient alpha). Надеждността на скалата е $\alpha=0,97$ за цялата извадка $N=240$.

Средната стойност изобразява централната тенденция и показва, къде са концентрирани отговорите в ликертовата скала. **Стандартното отклонение** показва тяхното разсейването, т.е. в какъв радиус около средната стойност на отговорите са „разпръснати“. Малкото стандартно отклонение показва, че отговорите са „по-събрани“, по-близки до средната стойност, а по-голямото отклонение показва, че отговорите са по-поляризирани, т.е. че има по-голямо разстояние между тях.

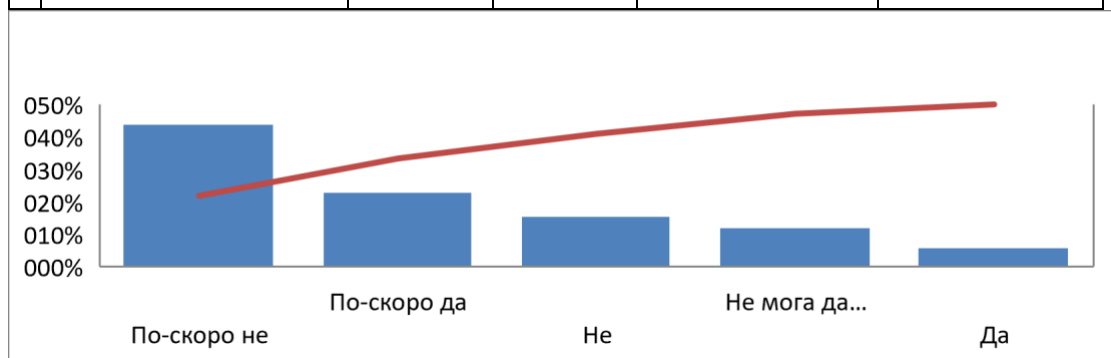
Според анкетиранията лица в изследването, сегашното разделение на районите в Република България е съобразено с икономическото и развитие, като тук респондентите с общо 92,9% (62,9% + 30,0%) насочват вниманието на изследователя към това, че териториалното деление на районите е на последно място по оказващо въздействие върху макро икономическия климат на страната.

Според МРРБ най-масов характер има административно-териториалната промяна – промяна в границите на общини, поради отделяне на населени места от една община и преминаването им към друга. В основата на тези искания са предимно влошаване на транспортното и административно обслужване и процесите на западане на отделни населени места в резултат на ограничените ресурсни възможности на общините и нарушените традиционни връзки между съседни населени места.⁴⁸

Въпрос 8: Съществува ли пряка зависимост между съвременното разделение на областите (на ниво NUTS 3) и икономическото развитие на страната?

⁴⁸ Аспекти на политиката на административно-териториално устройство и административно териториални промени. (МРРБ доклад) – стр. 8

	Честота	Процент	Средна стойност	Стандартно отклонение
Не	37	15,4	2,7	1,21
По-скоро не	105	43,8		
Не мога да преценя	29	12,1		
По-скоро да	55	22,9		
Да	14	5,8		
Всичко	240	100,0		

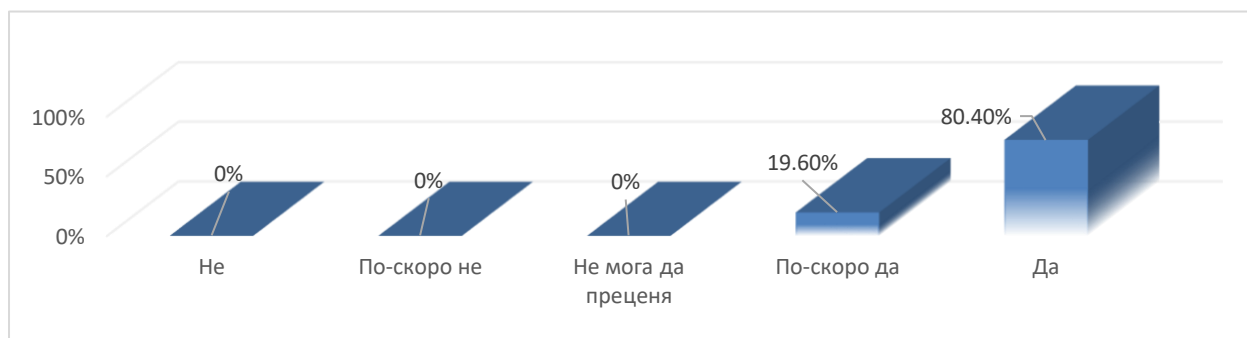

Фиг.15 Съществува ли пряка зависимост между съвременното разделение на областите (на ниво NUTS 3) и икономическото развитие на страната?

Според анкетиранияте лица именно областите с техните центрове (на ниво NUTS 3) са движещата система и мотор за развитието на икономиката на Република България. Определянето на национална политика и развитието на приоритетни области трябва да бъде синхронизирано с всяка една област и нейните потребности, касаещи националната сигурност.

Въпрос 11: Областните центрове са основната териториална единица, спомагаща за развитието на икономиката на Република България?				
	Честота	Процент	Средна стойност	Стандартно отклонение
Не	0	0	4,8	0,39
По-скоро не	0	0		
Не мога да преценя	0	0		
По-скоро да	47	19,6		

Да	193	80,4	
Всичко	240	100,0	

Изводите по отношение на публичните политики следва да са именно в посока на създаване на условия и стимули за утвърждаване на икономическите центрове, в т.ч. по-силни такива на север.

ПРИНОСИ

От така направеното теоретико - емпирично изследване включващо излагане на мнения, използване на статистически данни, теоретични школи и качествени и количествени методи, може да се направи обосновано предположение, че в районите от ниво 2 и в областите (на ниво 3) следва да се създават необходимите институционални мерки и подобрени процедури, с цел оптимизиране на структурните звена и организацията на дейността на областната администрация за ефективно и ефикасно управление на дейности, свързани с политиката за регионално развитие. В този контекст трябва да се създаде трайна стратегия за укрепване на административния и експертен капацитет за разработване и реализация на проекти, по линия на фондовете на ЕС, свързани с наблюдение и оценка на регионалното развитие.

Вниманието на всички участници (държавни институции – НПО – граждани) по формирането на политики за икономическото развитие на ниво NUTS 3 в Република България, следва да подпомагат процеса на разширяване и засилване на партньорството и сътрудничеството между властите на различни териториални нива, икономическите и

социалните партньори и всички заинтересовани страни в процеса на прилагане на законодателството.

Основен проблем маркиран в изследването ще остане демографската криза във всички области, макар и различна по размер и развитие, но силно влияеща върху сегашните и бъдещи социално – икономически обстановки на страната.

Въздействието на Системата NUTS 3 при категоризирането и формирането на трайни цели свързани с икономическото развитие и европейското финансиране на областните центрове на територията на Република България може да се определи като вярна и потвърдена(надеждна и валидна в емпиричното изследване). Тук трябва да се посочи, че развитието на областите е силно повлияно от усвояването и участието в европейски програми отпуснати от ЕС. Тенденцията която се забелязва, е че половината от областите на Република България успяват да постигнат своите краткосрочни цели, съчетани с висок процент на усвояване на средства по европейски програми. Този процес е свързан до голяма степен между правилния синхрон между управлението на местно и национално ниво и ранжирането на приоритетни цели ориентирани към социума.

Всички заложили шест задачи в изследването са изчерпателно анализирани и емпирично доразвити, като прави впечатление, че обществото не е готово за нов тип райониране и промяна на регионите. Това е свързано с редица социални и икономически фактори които са оставили траен белег в населението на Република България. Функционирането и мястото на NUTS 3 при формирането на стратегически цели и национални интереси на Република България в контекста на общата европейска общност има своето трайно място, но все още крие своите резерви над които публичната власт може да „помисли“.

Социалните и икономически дисбаланси на областните центрове и техните населени места през 2019 г. са още един от трайните национални проблеми, на които се търси нормотворчески, политически и социалноемпатичен подход за трайно решение. Социално – икономическите райони все повече започват да се определят като области със специфични проблеми, които трайно се подпомагат в сектори, касаещи тяхното развитие.

Икономическата ситуация у нас дава възможност за обединяване на дейности с конкретна стратегическа значимост и секторна насоченост, която пряко допринася за постигането на устойчиво регионално развитие.

Концентрирането на големи търговски центрове и изграждането на индустриални зони, свързани със сектори от селско стопанство, хранителна промишленост, туризъм и

други са траен механизъм за възстановяването и оптимизирането на икономиките на макро и микро ниво. Следвайки тези изводи трябва да се каже, че икономогеографското състояние е силен фактор при формирането на стратегически цели на ниво NUTS 3 в Република България и отправна точка за постигането на желани резултати свързани с развитието на обществото.

Основни приноси:

1. Направен е опит за критичен анализ на административно-териториалното деление на България.
2. Направен е теоретико-емпиричен анализ на съвременното икономогеографско състояние на районите от ниво NUTS 2
3. Чрез емпирично изследване на базата на метода на анкетата са отбелязани настъпилите промени свързани с регионалното ранжиране на системата NUTS 3 в Република България, открити са връзките при формирането на системи NUTS и отпускането на европейски средства по оперативни програми по отношение на Република България и е направена емпирико – теоретична съпоставка при определянето на стратегически цели от териториален и национален характер и налагането на системата NUTS 3.

Публикувани статии:

Tzonka Ignatova - Planning and legal principles in the administrative - territorial division of the Republic of Bulgaria, KNOWLEDGE – International Journal Vol. 22.3, Vrnjacka Banja, Serbia, March, 2018, ISSN 2545-4439, ISSN 1857-923X